

IABR–2016–THE NEXT ECONOMY–

CURATOR STATEMENT–

INTERNATIONAL ARCHITECTURE BIENNALE ROTTERDAM

We horen het overal: de stad heeft de toekomst. Daar woont de meerderheid van de wereldbevolking, daar vinden de innovaties plaats en wordt het leeuwendeel van de economische waarde gecreëerd. Steden blijken meer slagkracht te bezitten dan logge staten en verdeelde supranationale organisaties. De stad staat voor hoop. In de stad kunnen we creatief het hoofd bieden aan de grote opgaven waar we wereldwijd voor staan: klimaatverandering, ongelijkheid, isolement, uitputting van grondstoffen en hardnekkige werkloosheid.

De eenentwintigste eeuw is zonder twijfel de eeuw van de stad. Maar de hoop die op de stad gevestigd is, wordt daarmee nog niet automatisch waargemaakt. De economie hapert, de overheid weifelt en we worden geconfronteerd met nieuwe, ontwrichtende *smart* technologieën die niet vanzelfsprekend de best denkbare stedelijke werkelijkheid opleveren. De ongelijkheid groeit, zowel binnen de stad als tussen steden onderling. De infrastructuur die nodig is om de stad goed laten functioneren is twintigste-eeuws, verouderd en overbelast. We zitten vast in de verkeerde routines.

IABR–2016 wil het platform zijn voor creatieve coalities van ontwerpers en stakeholders met nieuwe ideeën en verbeeldingen van wat de stad van de eenentwintigste eeuw zou kunnen zijn. Ontwerpen die nieuwe denkbare toekomst tonen, en perspectief bieden voor een levendige stad met zinvol werk. Een stad die duurzaam is in het benutten van natuurlijk en menselijk kapitaal, en die een antwoord biedt op de groeiende sociale ongelijkheid. We willen discussie over tactische en strategische interventies, in de overtuiging dat alleen samenwerking in steden en tussen steden de hoopvolle potentie van de eeuw van de stad kan waarmaken.

Centraal staat de overtuiging dat het publiek domein van de stad hierbij een centrale rol toekomt. Economen bejubelen de ‘agglomeratie-effecten’ van de stad; nabijheid, diversiteit en dichtheid gelden nu als sleutels tot economisch succes. Maar daarmee hebben we de nieuwe stad nog niet te pakken, want wanneer voelt nabijheid, diversiteit en dichtheid nu echt positief? Hoe ziet die nieuwe stedelijkheid eruit? Hoe benutten we die kwaliteiten van de stad ten volle? Wat ervaren bewoners van steden zelf als economisch succes?

IABR–2016 wil verschillende wensbeelden van de *Next Economy* tot leven wekken. De oplossing ligt niet in het efficiënter maken van het bestaande. We moeten aan een nieuwe stedelijkheid durven denken, die ondernemerschap combineert met stedelijk burgerschap, en waar onderwijs en werk in elkaar kunnen overvloeien, waar zorg en publiek leven met elkaar te maken hebben. De stad als laboratorium van de *Next Economy*. Hoe maken we onze steden sterk, veerkrachtig en wendbaar? Welke stedelijke strategieën weten economische vitaliteit, ecologische duurzaamheid en sociale inclusiviteit te combineren?

Dat beeld van een *Next Economy* schetsen we in een tijd van radicale onzekerheid. Die onzekerheid komt deels voort uit het bewustzijn dat de oude arrangementen niet meer werken: de overheid stoot

traditionele taken af, trekt zich deels terug uit de publieke ruimte, laat die aan bedrijven en burgers, en zoekt naar haar nieuwe rol. De technologie ontwikkelt zich razendsnel, vooral nog vaak vanuit een ‘extractief’ economisch model: er wordt geld *aan* de stad verdiend, niet *door* en *voor* de stad. Nieuwe diensten leiden tot woekerwinsten bij een kleine mondiale elite van nieuwe bedrijven. En niemand weet hoe de samenleving zich gaat ontwikkelen: zal het democratische ideaal ook leidend zijn in de eenentwintigste eeuw, of zal een meer autoritair of libertair systeem de ruimte innemen die nu ontstaat? We hebben een stad nodig, die kan omgaan met een economie die steeds andere eisen stelt.

In deze tijd van radicale onzekerheid kunnen ontwerpers hun waarde bewijzen. Door te laten zien hoe het bestaande systeem werkt en hoe nieuwe creatieve coalities met andere resultaten kunnen komen. Door te laten zien hoe ruimtelijk ontwerp de stad weer een krachtig publiek domein geeft, waardoor de stad weer kan genieten van haar eigen dynamiek, eenzaamheid en uitsluiting worden aangepakt, de waarde van diversiteit en nabijheid optimaal worden benut, en fossiele brandstoffen worden uitgebannen. Dat vraagt om ontwerp dat slim gebruik maakt van technologie; dat kringlopen sluit, mensen, sectoren en disciplines verbindt, de kleine schaal verbindt met de grotere schaal, en publieke welvaart helpt opbouwen. Het vraagt om adaptief ontwerp dat inspeelt op de nooit aflatende sociale dynamiek die de stad eigen is.

De toekomst is aan een circulaire en wederkerige economie, een economie die niet alleen haalt maar ook brengt, en die organisch deel uitmaakt van een vitaal publiek domein. IABR nodigt ontwerpers, architecten en stedenbouwers uit om die toekomst ruimtelijk te verbeelden – of ons te laten zien hoe wat her en der al zichtbaar is, welke alternatieve stedelijke economie ons intussen al wordt aangereikt. Hoe het prototype van nu straks een andere economie kan helpen creëren. Wij geloven in het evolutionaire potentieel van het al bestaande.

DE DYNAMIEK VAN DE ONBEDOELDE GEVOLGEN: DE STAD IN DE OUDE ECONOMIE–

Sinds de Tweede Wereldoorlog staat de stedenbouw wereldwijd in het teken van groei. Technologische doorbraken (staal-skeletbouw, betonbouw, auto) en een snelle bevolkingstoename veranderden het aanzien van de stad. We gaven voorrang aan de ‘functionele’ stad. Automobilititeit, massaconsumptie en de *suburb* bepaalden de aspiraties van generaties. Inmiddels is duidelijk dat voortgaan op de ingeslagen weg tot disfunctionele steden leidt.

De drang van mensen om hun geluk te beproeven op de plek waar veel andere mensen zijn, leidt in het mondiale Zuiden tot ongeremde en ongeplande groei. Steden groeien telescopisch uit over vruchtbare landbouwgrond, waardoor aanvoerketens van voedsel en energie steeds langer en minder groen worden. Dichtheid verwordt tot verstopping. Om bij hun werk te komen, moeten honderden miljoenen stedelingen dagelijks uren in de file staan of suffend doorbrengen in of nabij een vastgelopen vervoerssysteem. Van de 3,5 miljard mensen die in 2010 in de steden leven, leeft 1 miljard in informele stadswijken. In Sub-Saharisch Afrika leeft 62 procent van

de stedelingen in *slums*; veel van deze nieuwe stedelingen weten geen toegang te krijgen tot de formele economie. Dichte smog verhindert soms dagenlang het zicht op de glimmende nieuwe torens in Aziatische steden. Snelle westerse groeiers als Londen en New York worden te duur voor de agenten, verpleegsters, onderwijzers en schoonmakers die nodig zijn voor een goed functionerende stedelijke economie. En ondertussen moeten steden steeds vaker het hoofd bieden aan ‘incidenten’ als wateroverlast of watertekorten, luchtvervuiling, stroomuitval, storingen in het netwerk, enzovoort. Het stedelijk leven staat steeds meer in het teken van de onbedoelde gevolgen.

Onze stedenbouw was bijziend. We hadden geen oog voor het feit dat zijn successen gebaseerd waren op gelukkige omstandigheden: ons energie- en mobiliteitssysteem, overvloedige beschikbaarheid van fossiele brandstoffen, massaconsumptie en de inschakeling van steeds weer nieuwe lagelonenlanden met nóg goedkopere arbeidskracht. In 60 jaar tijd verbrandden wij een groot deel van de fossiele brandstoffen die zich in 300 miljoen jaar hebben opgebouwd. En ook aan de voorraad lagelonenlanden komt nu een logisch einde.

Stedenbouw veroorzaakte een steeds speculatievere vastgoedeconomie, vooral in de laatste decennia. Niet de maatschappelijke behoefte stond centraal, maar de mogelijkheid om geld te verdienen aan kantoren, winkelcentra en woningbouw voor specifieke groepen. Wat commercieel niet werkt, is achtergelaten en staat te verloederen. Leegstand en daklozen bestaan zij aan zij. Het ontwikkelen van een effectief openbaar vervoer is achtergebleven bij de potentiële vraag. Verstedelijking en het organiseren van mobiliteit zijn niet consequent op elkaar betrokken, ook omdat het publieke belang hiervan onvoldoende werd ingezien.

Die speculatieve stedenbouw maakte steden bovendien onderling tot concurrenten. Te vaak was dat niet een stimulerende, innovatieve concurrentie maar een uitholling van elkaars kwaliteit: ik profiteer van wat jij *niet* hebt. Internationaal opererende bedrijven hadden geen moeite om steden en landen tegen elkaar uit te spelen en bedongen *overal* gunstige financiële voorwaarden. Steeds vaker verbond de internationaliserende economie zich niet met een stad, maar putte haar uit, onttok zich aan democratische besluitvorming en koos juridisch domicilie waar de belastingafdracht het laagst is. De stad als plek van binding en betrokkenheid moest opboksen tegen de macht van ongrijpbare financiële stromen.

De tragiek van deze economische ontwikkeling is dat zo het verdienpotentieel van de stad zelf werd ondermijnd. Maar ook de kwaliteiten die bedrijven nu onderkennen als cruciaal voor hun succes, die stedelijke kwaliteiten van diversiteit, nabijheid en dichtheid, zijn niet vanzelfsprekend voorhanden. Ze moeten worden georganiseerd, liefst door een betrokken samenwerking tussen verschillende stedelijke partijen.

Pijnlijk is hoezeer en hoe lang er is geloofd in de onvermijdelijkheid van het laatmoderne economische model. Maar nu wordt het breed gezien: we hebben nieuwe perspectieven nodig. Want anders dreigt de stad slachtoffer te worden van een voortrazende vastgoedtrein die voornamelijk nog *urbanisation by default* produceert. De moderne stad is onderdeel van het probleem geworden.

PERSPECTIEF: DE STAD ALS PUBLIEK DOMEIN–

De stad kan de bron van de oplossing zijn. Haar kwaliteit ligt letterlijk in haar stedelijkheid: in de vele onverwachte ontmoetingen en combinaties. Stedelijkheid is wat nieuwe ideeën voortbrengt – via kruisbestuiving, het onverwachte. Dat is wat een goed publiek domein de stad en de economie biedt: plekken waarvan iedereen ongedwongen gebruik kan en wil maken, waar andersoortigheid en diversiteit een positieve betekenis hebben. Maar de stad produceert die unieke kwaliteiten van stedelijkheid niet vanzelf. Een goed functionerend publiek domein is allerm minst vanzelfsprekend, een florerend publiek domein is een opgave. In iedere periode moet er worden nagedacht hoe we die opgave kunnen invullen, gebruikmakend van de nieuwe mogelijkheden van de tijd.

Inzetten op nieuw publiek domein is de manier waarop de IABR–2016 de Next Economy benadert. Met een sterk publiek domein kan een stad de Next Economy altijd aan. We zoeken de toekomstige rol van de stad dus niet in het bedenken van een nieuwe ‘functionaliteit’: domweg omdat we niet kunnen weten wat de winnende technologische toepassingen van de toekomst zijn. Hoe verleidelijk ook: de 3D-printer kan de *flavor of the month* zijn; net als de auto-zonder-bestuurder of de zorgrobot. Het is veel robuuster om na te denken hoe de stad haar fundamentele stedelijke kwaliteiten kan aanbieden aan de ondernemer; hoe we nieuwe koppelingen kunnen maken tussen stedenbouwkundig ontwerp en andere vormen van werk en productie; hoe we zorg en gezondheid (de grootste werkgever in de stad) een nieuwe betekenis kunnen geven in een tijd waarin instituties zich terugtrekken en burgers meer op zichzelf zijn aangewezen. Hoe kunnen we de noodzaak om een nieuw energiesysteem voor de stad te ontwikkelen, verbinden met de wens burgers en bedrijven minder kwetsbaar te maken voor de onbedoelde gevolgen van technologische vernieuwing?

De kracht van de stad ligt in haar publiek domein. Het geheel van plekken en plaatsen, fysiek en virtueel, in media en instituties, waardoor de stad meer is dan de som der delen. Een goed publiek domein nodigt uit tot uitwisseling. Als dat publieke domein op orde is, produceert de stad creativiteit, vertrouwen en moed, vernieuwing en sociale cohesie. Is dat publieke domein er niet, dan verschuilen we ons, is wantrouwen leidend en besteden we ons geld aan het afschermen van wat we hebben verworven. Dan wordt de stad een archipel van enclaves, waarbij de kracht van stedelijkheid wordt gesimuleerd in *gated communities*.

Het publieke domein heeft een grote traditie. Van de Griekse agora tot de Weense koffiehuisen, van de Chinese theehuizen tot de Afrikaanse markten. En nu komt het erop aan dat publieke domein weer inhoud te geven. Hoe kunnen we de nieuwe mogelijkheden van slimme technologieën inzetten om een sterkere stad te maken? Hoe kunnen we nadenken over innovatiemilieus die meer opleveren dan het efficiënter maken van het bestaande? Wat zijn de plekken in de stad die fungeren als *heterotopia*'s, waar iedereen in de stad naartoe getrokken wordt, die de steden hun bijzondere kwaliteit geven en burgers en bedrijven inspireren?

DE STAD IN EEN TIJD VAN RADICALE ONZEKERHEID–

De Next Economy breekt met de institutionele en imaginaire logica's van het laatmodernisme. Zij vestigt haar hoop niet op economisch herstel, maar richt zich op economische transformatie. Zij kijkt de onzekerheid radicaal in de ogen, is doordrongen van urgentie, maar vooral geïnspireerd door de vele nieuwe kansen.

Een centrale vraag is: hoe kunnen we de door economen geïdentificeerde kwaliteiten van de stad – diversiteit, dichtheid en nabijheid – gebruiken om de Next Economy vorm te geven? Hoe ziet een publieke ruimte eruit die uitnodigt tot uitwisseling en verdraagzaamheid? Hoe sluit je de digitale infrastructuur aan op de materiële infrastructuur? Hoe realiseer je voor iedereen toegang tot de bestaande rijkdom aan kennis en ideeën, en geef je ruim baan aan creativiteit en innovaties – en wel op zo'n manier dat de waarde ervan behouden blijft voor de stad? Welke keuzes dienen zich aan en hoe zouden overheden zich tot deze mogelijke werkelijkheden moeten verhouden?

De dynamiek van onze steden, van San Francisco tot Nairobi, is al aan het veranderen onder invloed van slimme technologie – van de mobiele telefoon tot *smart grids*, van nieuwe mobiliteitsconcepten tot serviceplatforms als Airbnb of Uber, van energie-opwekkende gevels tot internetapplicaties die maken dat steden wereldwijd van elkaar kunnen leren. Maar vaak zijn slimme meters alleen slim voor de leverancier, niet voor de klant; Airbnb en Uber vragen hoge servicekosten en Apple roomt veel waarde af van al die handige apps. Heel anders is het effect van M-Pesa, het systeem dat mobiel betalen mogelijk maakt in Kenia waardoor ook in de informele stad geldverkeer makkelijker én vooral veiliger is geworden, en ondernemerschap wordt gefaciliteerd. Het is tijd dat ontwerpers *smart urban technology* naar een hoger plan tillen: hoe kun je technologieën inzetten om sociaal inclusieve, ecologisch verantwoorde stedelijke economieën te ontwikkelen? Wat zijn technologisch slimme toepassingen en innovaties die *wel* toegevoegde waarde behouden voor het stedelijke milieu waaruit ze zijn voortgekomen?

Wij zijn vooral op zoek naar plannen die demonstreren hoe technologie kan worden ingezet om het publieke domein sterker te maken, en hoe innovatie gekoppeld kan worden aan een nieuwe, krachtige stedelijkheid. Juist de stedelijke publieke ruimte kan in deze tijd van eindeloze virtuele werkelijkheid kansen bieden voor concrete, fysieke ontmoetingen tussen heel verschillende mensen. Uit de creatieve frictie van deze ontmoetingen ontstaat vaak de vonk voor nieuwe ideeën. Hoe ziet zo'n succesvolle publieke plek, publiek netwerk, publieke organisatie eruit? Hoe benut je de waarde van fysieke ontmoetingen? Hoe vloeit die waarde terug naar het publieke domein?

Zelfs nu economen de waarde van diversiteit, nabijheid en dichtheid weten te meten, blijft de vraag hoe we via ruimtelijk ontwerp die meerwaarde daadwerkelijk kunnen creëren. Hoe kan het dat de meest innovatieve bedrijven van de interneteconomie in Silicon Valley toch een voorkeur hebben voor een 'enclave-cultuur'? Zou een publiek domein niet juist op de randen van bepaalde sterke milieus kunnen ontstaan? Hoe voorkomen we dat spontane *innovation districts* hun kwaliteit verliezen doordat het succes de jonge start-ups

verdrijft? Wat moet de overheid hier wel en niet doen? Sociale media en communicatietechnologie bieden kansen aan innovatieve burgers. Zij kunnen *prosumenten* worden: hun eigen energie winnen, voedsel verbouwen, vaardigheden ontwikkelen – en het overschot via nieuwe coöperatieve verbanden vermarkten. Maar misschien ligt een andere, niet per se individualistische toekomst in het verschiet: kunnen nieuwe technologieën de basis zijn van nieuwe sociale verbanden? Zou de verandering in het opwekken van energie, de verandering in het mobiliteitssysteem of in het systeem van zorg en gezondheid, tot nieuwe stedelijke gemeenschappen kunnen leiden? Wat is de ruimtelijke uitdrukking van dit soort denkbare toekomst?

Veel nadruk ligt op dit moment op *tactical urbanism*. Kleinschalige initiatieven zijn waardevol en inspirerend, maar als wij werkelijk het hoofd willen bieden aan de grote problemen van deze tijd, dan moeten we óf de voorbeelden kunnen repliceren, imiteren, verbeteren en opschalen, óf erkennen dat we het niet kunnen stellen zonder de slagkracht, kennis en middelen van grote organisaties, bedrijven en overheid. Dat roept weer nieuwe vragen op. Onder welke condities is ook *big beautiful*? Welke voorwaarden stelt dat aan de infrastructuur? Zijn er grootschalige ontwerpen denkbaar die tegelijk ook decentraal, adaptief en duurzaam zijn? Hoe organiseren we de wisselwerking tussen de kleine en grote schaal? Welke coalities van actoren zijn daarvoor nodig? En ligt hier een rol voor een ondernemende overheid?

Steden hebben naast een formele altijd ook een informele economie gekend. In plaats van de informele economie te zien als een probleem, kunnen we haar beter beschouwen als een gegeven, en open kijken wat de Next Economy kan leren van haar veerkracht en beweeglijkheid. In het Zuiden is de informele markt voor veel mensen de enige plek waar zij hun ondernemingslust kunnen inzetten, in Afrika verdient 80 procent van de bevolking haar geld in de informele economie, in Jakarta is het grootste deel van de economie gebaseerd op ruilhandel en wederkerige diensten. Ook in het Westen zal de informele economie groeien, nu de terugtrekkende verzorgingsstaat werkende mensen dwingt om zelf de zorg voor kinderen, zieken en bejaarden op zich te nemen. Kritische initiatieven als *urban agriculture* en alternatieve betaalsystemen moeten het hebben van informele netwerken – zeker in de startfase. De onvermijdelijke erkenning van de informele economie leidt tot een opgave voor planners en ontwerpers. Hoe kun je de kracht van de informele economie bewust inzetten om de stad te doen floreren? En hoe verbindt je haar met de formele economie?

Er zijn plekken waar de Next Economy zich al toont. Het iShack-project in Enkanini in het Zuid-Afrikaanse Stellenbosch laat zien hoe duurzame zonneceltechnologie het leven in de sloppen kan verlichten en de lokale bevolking de kans geeft weer te durven dromen en ondernemender te worden. Bristol gebruikt *smart city technology* om tot sociale innovaties te komen die de samenhangende problematiek van vergrijzing, armoede en eenzaamheid ombuigen. Interessant is dat in veel succesvolle voorbeelden een koppeling tussen universiteiten of hogescholen, ngo's en bedrijven wordt gelegd. Hoe werkt die interactie? Wat kan die betekenen voor de evolutie van het onderwijs in de Next Economy?

Wij geloven niet in één ontwerpfilosofie die voor alles en iedereen heilzaam is. Steden hebben veelal met dezelfde problemen te kampen, maar de omstandigheden in het Westen, Oosten en Zuiden verschillen voortdurend. De oplossingen zullen ook verschillen. De IABR wil zich dan ook niet vastpinnen op één bepaalde schaal of aanpak. De stad die we het meest nodig hebben, is een stad die experimenten toestaat, waar een open cultuur heerst en waarin projecten elkaar voeden. Het is een stad die actief zoekt naar nieuwe manieren om ervaringen op te doen, te leren en lokale successen wereldwijd te delen. Wij verwelkomen ontwerpen in die geest.

–Maarten Hajer, maart 2015